

Şemseddin Sivâsî Anısına

şehir ve kimlik

İnsanlığın oluşturduğu kültür ve medeniyet kavramları ortaya çıktıkları ilk andan itibaren bir güdülenme eseri olarak kimi öğelerin varlığına sürekli bir biçimde ihtiyaç duymuşlardır.

Barınmak için evlerin ve o evleri koruması için kalelerin vücut bulması bunun en güzel örneklerindedir. O güdülenme ile birlikte meydana çıkan en önemli unsurlardan birisi de şüphesiz maneviyatın kuvvetlendiricisi konumundaki şahsiyetlerdir. Onlar sadece kent sakinlerinin manevi buhranlarının çözümleyicisi değil, aynı zamanda kültür ve medeniyetin en önemli simgelerinden olan şehirlerin gelişip olgunlaşması noktasında da faydası görülen kişiler olmuşlardır.

Roma'nın incisi konumundaki Sebasteia'dan Selçukluların Sultanşehri kimliğine bürünüşüne kadar Sivas birçok değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Timur'un ayrılışının ardından tekrar Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarına katılan şehir, 16. yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu sınırının en önemli bekçilerinden birisi olmuştur. O yüzyılda Sivas'ın sosyal ve kültürel gelişimine en çok etki eden şahsiyetler arasında Şemseddin Sivâsî ön plana çıkmıştır. Onun maddi ve manevi mirasının sonraki kuşaklara aktarılabilmesi yolunda cüzi de olsa bir katkı sağlayabilmesi ümidiyle odağında onun adının yer aldığı böyle bir eser oluşturulmuştur.

Şemseddin Sivâsî Anısına şehir ve kimlik

Editör
Prof. Dr. Hakan Yekbaş
Prof. Dr. Ahmet Yüksel

Şemseddin Sivâsî Anısına şehir ve kimlik

Editör

Prof. Dr. Hakan Yekbaş
Prof. Dr. Ahmet Yüksel

ISBN: 978 605 7902 96 2

9 786057 902962

Şemseddin Sivâsî Anısına

şehir ve kimlik

Editör

Prof. Dr. Hakan Yekbaş

Prof. Dr. Ahmet Yüksel

SİVAS 2023

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Şemseddin Sivasî Anısına
Şehir ve Kimlik

ISBN

978-605-7902-96-2

Yayın Yönetmeni

Prof. Dr. Alim Yıldız

Editörler

Prof. Dr. Hakan Yekbaş

Prof. Dr. Ahmet Yüksel

Kapak ve İç Düzen

Abdulkadir Kocatürk

Baskı

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası

Sertifika No: 40954

Dağıtım

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Sivas 2023

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI NO: 263

14/02/2023 Tarih ve 2 Numaralı Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayın Kurulu Kararı ile 22.02.2023 Tarih ve 10 Numaralı Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yönetim Kurulu Kararına istinaden basımı uygun görülmüştür.

İNCELEME KOMİSYONU:

Prof. Dr. Bilal Kemikli

Prof. Dr. Ünal Kılıç

Doç. Dr. Yusuf Yıldırım

Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / BURSA

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / SIVAS

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / SIVAS

İÇİNDEKİLER

I. Bölüm: Tarih, Şehir ve Kimlik

Şemseddin Sivasî ve Eserleri Âlim Yıldız	15
1071 Zaferinin Malazgirt Kent Kültürü Üzerindeki İzlerine Dair Bir Okuma Mustafa Alican	29
Üsküp'te Türk İzleri Üzerine Gözlemler Eyüp Kul	39
Osmanlı Şehir Hayatının Etkin Organizatörleri: İskele Eminleri (1550-1750) Zafer Karademir	53
Ortaçağda Bazı Anadolu Şehirlerinin Kentsel ve Kültürel Dönüşüm Dinamikleri Songül Dumlupınar Alican	71
Hurufat Defterlerinde Sivas Vakıflarında Görev-Görevliler Salih Şahin	81
İstanbul'un Geçmiş Yüzyıldaki Tarihi ve Kültürel Gelişimi Enis Yeter	105
Bir Sosyal Hizmet Kurumu Örneği: Sivas Darüleytamı / Yetimhanesi Recep Çelik	123
Necmeddin-i Râzî'den Sivasîlere Kadar Sivas'ta Tasavvuf ve Sema Anlayışı Seyid Muhammed Taki Hüseyini	131

II. Bölüm: Sanat Tarihi - Mimari, Şehir ve Kimlik

Kale Şehri Erzurum Hüseyin Yurttaş	145
Yapısal ve Sosyal Dinamikleriyle Eskişehir Kent Kimliği B. Yelda Olcay Uçkan	157

III. Bölüm: Dil-Edebiyat, Şehir ve Kimlik

Kullanım ve Anlam Bakımından Sivas Ağzında "Baba" (Veaba) Kelimesi Ahmet Turan Doğan	169
Şemseddin Sivasî'nin Mesnevilerindeki Hikayelerle İlgili Değerlendirmeler Fatih Ramazan Süer	175
Ahmed Es-Sivasî'nin Mücmelü'l-Akvâl Fi'l-Hikemi Ve'l-Emsâl'i Muzaffer Kılıç	183

IV. Bölüm: Din-Felsefe-Sosyal Yaşantı, Şehir ve Kimlik

Fârâbî ve İbn Rüşd Düşüncesinde Şehir ve Bilgelik (Bilgelik Şehri: El Medînetü'l-Hikemiyye – Sophiapolis) Bayram Ali Çetinkaya	193
Fizikten Metafiziğe Şehirlerin Akli ve Ruhü Müfit Selim Saruhan	251
Karakterin Şehri ve Şehrin Karakteri Bozması: İslam Siyaset Düşüncesinin Ayrık Otları (Nevâbit/Türediler) Hasan Özalp	263
Sezai Karakoç'a Göre Medeniyetin Aynası: Şehir Cenan Kuvancı	275
Âkif Emre'de Şehir ve Mekân Algısı Erol Çetin	285

V. Bölüm: Medya, Şehir ve Kimlik

Popüler Türk Filmlerinde Sivas İmgesi: Kültür ve Kimlik Özgür İpek – İsmail Demirbağ	297
Şehir Kültürünün Tanıtılmasında Sesli İçerik Üretiminin Önemi Oğuz Selim Kobaza	309

VI. Bölüm: Örnek Şahsiyetler, Şehir ve Kimlik

Şehri Yükselten Dinamikler: Şehzadeler Şehri Manisa'da İlim ve İrfan Önderleri Ahmet Ögke	321
Öncü Şehir Edirne'nin Manevi Mimarları Selami Şimşek	333

Kurucu Şehir Bursa'da İlim ve Tasavvuf Erbabı
Hasan Basri Öcalan 359

Şehzadeler Şehri Amasya'da İlim, İrfan ve Sanat Önderleri
Recep Orhan Özel 381

VII. Bölüm: Musiki, Şehir ve Kimlik

Etnografik Mekan ve Müzik
Fulya Soylu Bağçeci 391

Muhafazakar Bir Kentte Egemen Kültürü Deneyimlemek: Jolly Joker Pub Örneği
Emre Toker 399

VIII. Bölüm: Ekonomi, Şehir ve Kimlik

Sivas Ekonomisi ve Yatırım İklimi
İlkay Noyan Yalman 407

Sivas İlinde Modern Tarım Teknolojilerinin Kullanım Alanları
Volkan Yörük 427

IX. Bölüm: Eğitim, Şehir ve Kimlik

Sivas'ta Eğitimin Tarihsel Süreçleri ve Öne Çıkan Tarihsel Olgular
Engin Zabun 433

Müzeye Dönüştürülen Sivas Sanayi Mektebinin Sivas Eğitimine ve Şehir
Kimliğine Etkileri
Aysel Arslan 453

Bir Eğitim Kurumu Olarak Sivas Gökmedresesi
Rukiye Gögen 473

Sivas'ta Aşıklık Geleneğinin Sözlü Kültüre ve Halk Eğitimine Etkisi
İhsan Topcu 485

Takdim

Şehir ve kimlik üzerine hazırlanmış olan bu eser, 2019 yılı içerisinde değerli dostum Kilis 7 Aralık Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Mustafa Doğan Karacoşkun hocamızla yapmış olduğumuz istişarelerin bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Malumunuz, 2020 yılı Şemseddin Sivâsî'nin 500. doğum yılıydı. Onun için bizler önce Şemseddin Sivâsî anısına Sivas'ta, daha sonra ise Kilisli Rifat Bilge gibi değerli bir şahsiyetin anısına Kilis'te olmak üzere iki ayaklı bir çalışma planlamıştık. Bu çalışmaların alt yapısını oluşturmak için gerekli görüşmeler yapılmış ve tüm planlar hazır hale getirilmişti. Fakat 2020 yılında hepimizi derinden etkileyen salgın, çalışmalarını sekteye uğrattı. Nihayet 2022 yılında çalışmalarımıza kaldığımız yerden yeniden başladık. Üniversitemiz ve diğer üniversitelerin çok kıymetli akademisyenlerinin katkılarıyla böyle bir eser ortaya çıktı.

Şehir denildiği vakit elbette kişiler akla geliyor. Sultan Şehir Sivas söz konusu olunca da aklımıza ilk gelecek şahsiyetlerden birisi hiç şüphesiz Şemseddin Sivâsî olacaktır. 1520 yılında doğmuş olan Şemseddin Sivâsî'nin 24 eseri vardır. Bu eserlerin yarısı manzum diğer yarısı ise mensurdur. 1597 yılında vefat etmiş olan Şemseddin Sivâsî, çok sayıda ilim adamı yetiştirmekle kalmayıp onları birer ilmî rehber olarak bugünkü Türkiye'nin sınırları dışına göndermiş olan büyük İslam âlimi aynı zaman da büyük bir yazar ve şairdir. Eserlerini Türkçeden başka Arapça ve Farsça olarak kaleme almıştır. Ortaya çıkarmış olduğu eserler üzerine çalışarak profesörlük unvanı almış pek çok hocamız vardır. Ne büyük bir şanstır ki Şemseddin Sivâsî'nin eserlerinin tamamı Sivas Belediyesi tarafından yayımlanmıştır ve hâlihazırda Belediyemizin sitesinden indirilebilmektedir.

Büyük vatanlar, büyük mezarlar üzerine kuruludur. Büyük mezarlarımız olmak zorundadır. Nitekim ülkemize baktığımızda birçok şehirde büyük mezarlar görürüz. Bu çalışma her ne kadar büyük mezar sahibi Şemseddin Sivâsî anısına yapılmış olsa da Sivas'ın manevi büyüklüğü oldukça fazladır ve onların her biri, bir şehri abat edecek niteliktedir. Mesela Kadı Burhaneddin de onlardan birisidir. 2015 yılı Şemseddin Sivâsî yılı ilan edilmiş ve birçok etkinlik yapılmıştı. 2016'da ise Kadı Burhaneddin yılı ilan edilmiş ve sempozyumlar, toplantılar başta olmak üzere birçok çalışma gerçekleştirilmişti. Bu gibi etkinlikleri artırarak sürdürmek niyet ve kararlılığımızdır.

Son olarak bu çalışmanın ortaya çıkmasında desteklerini gördüğümüz Sivas ve Kilis valilikleri ile Sivas Belediyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi ve Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Vakfı'na teşekkür ediyor, eserin başta şehrimiz olmak üzere ülkemizin tüm değerlerinin yaşatılmasına katkı sunmasını diliyorum.

Prof. Dr. Alim Yıldız
Rektör

Sunuş

Öncelikle şehir mekân ilişkisine dair ifade edilmesi gerekenler var. Şehirlerin ruhları vardır. Her birimizin kimliğimizin bir parçası, yüreğimizin bam teli, hayat durağımızın önemli müstesna köşeleri hep şehirlerin bu ruhlarında gizlidir. Aslında şehirlerin ruhu dediğimiz şey şehirlerin bizdeki yaşanmışlıklarına denk gelir ve her birimizin ruhlarımızla ruhlarını bütünleştirdiğimiz şehirlerimiz vardır. Ruhları ruhlarımızda, elleri ellerimizde şehirler vardır. Öyle ki elimizi uzatıp tuttuğumuzda güvenli bir dal olan, yorulduğumuzda gölgesinde dinlendiğimiz bir ağaç olan güçlü, güvenli şehirlerimiz vardır.

Her birimizin olduğu gibi benim de böyle şehirlerim oldu ve bunlardan ilki şahsen benim doğduğum şehir olan Kilis'tir. Evet, Kilis benim doğduğum şehir. Her köşesinde, taşında, toprağında gölgesinde, sıcaklığında, dağında, bağında, her yerinde annemin şefkatini, sıcaklığını, nefesini hissettiğim şehir. Aynı zamanda yürüdüğüm, gittiğim, her köşesinde babamın gölgesinin beni koruduğunu bildiğim şehir. Çocukluğumun ve ergenliğimin geçtiği şehir ve ruhumun ilk şehri benim için Kilis olmuştur.

Sonra üniversite okumak için Samsun'a gittim. Samsun'da doğmadım ve öğrenci olduğumuz için doymadık da aslında belki ama Samsun benim için ruhumun ikinci şehri oldu. Doğduğum ve doyduğum değil belki, ama Samsun'u duyduğum şehir diye tanımlıyorum. Çünkü bir şehri duymak o şehrin kaldırımlarının içinizde kıvrılan bir lisan bulması ve size ses vermesi demektir diye düşünüyorum. Bir şehri duymak, o şehirde su içtiğiniz tasın size merhaba demesi ve bunu duymanız diye düşünüyorum. İşte ben bu anlamda Samsun'u da duyduğum şehir olarak tanımlıyorum.

Ruhumun önemli üçüncü şehri Sivas'tır. Benim tutulduğum şehirdir Sivas. Burada on yıl bulundum ve on yıl burada görev yaptım. Benim ve çocuklarımla çok derin hatıraları oldu. Çok kadim ve kalıcı güçlü dostluklarımız oldu. Bugün alanımda olsun, edebi olsun, kültürel olsun, sanatsal olsun, hayatımın en verimli yıllarını ben burada geçirdim. Yazdığım her şey bir şekilde Sivas'tan ilham almıştır ya da Sivas'ta yeşermiştir. Gök Medrese'den Şifaiye'ye Buruciye'ye kadar Kale Camii'nden Paşa Camisi'ne, Meydan Camisi'nden Ulu Cami'ye, İstasyon Caddesi'nden Kazancılar Caddesi'ne, Paşa Fabrikası'ndan Karşıyaka'ya, Kümbet'e kadar şehrin her köşesi zikredildiğinde; duyduğumda, yürüdüğümde, gördüğümde içimde derin bir hüzün oluşan sevdamin şehri Sivas yine ruhumun üçüncü şehridir.

Aslında ben burada ilham ve duygularımı dile getirerek bu saadet çerçevesinde sadece birkaç şeyi sizlerle paylaştım. Şüphesiz bu çalışma çok daha zengin, çok daha kapsamlı ve güzel bir şekilde ciddi katkılar sunacaktır. Ama bu vesileyle bende iz bırakan bu üç önemli

şehri anmak ve selamlamak istedim. Bu bağlamda çalışmanın ikinci ayağını Kilis'in sahiplenmesinden onur duyacağım. Katkılarını ve desteklerini sunan valilerimize, belediye başkanlarımıza, emeği geçen herkese ve çok kıymetli aziz dostum rektörümüz Prof. Dr. Alim Yıldız'a muhabbetle saygılarımı sunuyorum.

Prof. Dr. Mustafa Doğan Karacoşkun

Kilis 7 Aralık Üniversitesi

Rektör

Ön Söz

İnsanlığın oluşturduğu kültür ve medeniyet kavramları ortaya çıktıkları ilk andan itibaren bir güdülenme eseri olarak kimi öğelerin varlığına sürekli bir biçimde ihtiyaç duymuşlardır. Barınmak için evlerin ve o evleri koruması için kalelerin vücut bulması bunun en güzel örneklerindendir. O güdülenme ile birlikte meydana çıkan en önemli unsurlardan birisi de şüphesiz maneviyatın kuvvetlendiricisi konumundaki şahsiyetlerdir. Onlar sadece kent sakinlerinin manevi buhranlarının çözümleyicisi değil, aynı zamanda kültür ve medeniyetin en önemli simgelerinden olan şehirlerin gelişip olgunlaşması noktasında da faydası görülen kişiler olmuşlardır.

Roma'nın incisi konumundaki Sebastapolis'ten Selçukluların Sultanşehri kimliğine bürünüşüne kadar Sivas birçok değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Timur'un ayrılışının ardından tekrar Osmanlı'nın topraklarına katılan şehir, 16. yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu sınırının en önemli bekçilerinden birisi olmuştur. O yüzyılda Sivas'ın sosyal ve kültürel gelişimine en çok etki eden şahsiyetler arasında Şemseddin Sivasî ön plana çıkmıştır. Onun maddi ve manevi mirasının sonraki kuşaklara aktarılabilmesi yolunda cüzi de olsa bir katkı sağlayabilmesi ümidiyle odağında onun adının yer aldığı böyle bir eser oluşturulmuştur.

Şehirlerin kimliklerinin şekillenmesinde rol oynayan öğeleri sadece tek bir şehir üzerinden değil ecdadımızın bir zamanlar egemen olduğu farklı kentlerden de hareketle ortaya koyabilme gayesi böyle bir eserin inşasını zorunlu kılan diğer bir unsur olmuştur. Türkiye'nin dört bir yanından alanlarında uzman akademisyenlerin müstesna katkısıyla şekillenen bu eser birkaç kavram içerisine sıkıştırılmamış, güdülen gayeye uygun olarak disiplinler arası bir bakış açısıyla oluşturulmuştur. Bu cümleden olarak şehirlerin silüetini ortaya çıkaran şahsiyet ve tarihî gelişmelerden sanat ve edebiyata, eğitim ve ekonomiden medyaya kadar nice husus farklı coğrafyalardan farklı örneklerle mercek altına alınmıştır. Katkı sağlayan her bir hocamıza müteşekkirimiz. Elbette böyle bir çalışmayı gerçekleştirebilmek için bizlere her türlü imkanı sunan kıymetli rektörlerimiz Prof. Dr. Alim Yıldız ile Mustafa Doğan Karacoşkun'a hassaten teşekkür ederiz. Ümidimiz, bir şehre can suyu olmuş mümtaz şahsiyetler ekseninde o şehirlerin kendi kimliklerine kavuşmasına etki eden her bir öğenin etraflıca ele alındığı benzer çalışmaların literatüre kazandırılması aşamasında bu çalışmanın bir örnek teşkil edebilmesidir. Bu sayede kültür tarihimize ait envanterin çok geniş bir coğrafyayı da içine alacak bir zenginliğe kavuşacağı kanaatindeyiz. Kitabın oluşumunda emeği geçen her bir hocamıza tekrar teşekkür ediyor, ilim âlemine faydalı olmasını diliyoruz.

Editörler

Prof. Dr. Hakan Yekbaş

Prof. Dr. Ahmet Yüksel

Müze'ye Dönüştürülen Sivas Sanayi Mektebinin Sivas Eğitime ve Şehir Kimliğine Etkileri

Aysel Arslan*

GİRİŞ

Avrupa'da 18. yüzyılda gerçekleşen Reform ve Rönesans hareketlerinin sonucunda ortaya çıkan sanayi devriminin etkileri belirli bir sürecin sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nda da hissedilmeye başlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu girdiği savaşları kaybetmiş ve teknolojik anlamdaki yetersizliği ortaya çıkmıştır. Dünyada yaşanan ekonomik ve teknoloji alanındaki gelişmelerin yansımaları gecikmeli olarak kabul görmeye başlamıştır. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun mesleki kuruluşları olan loncalarda yüzyıllardır süre giden usta-çırak eğitim ilişkisinin temele alındığı üretim anlayışının değişmesi kolay olmamıştır. Lonca sisteminde yetişen ve el emeği ile üretim yapan çalışanların bu değişim karşısında korunması ihtiyacı hissedilmiştir. Lakin tüm bu koruma çabalarına karşın bir süre sonra değişen teknolojinin gerisinde kalınması nedeniyle dünyadaki gelişmelerin takip edilmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Avrupa'daki sanayi alanındaki gelişmeleri takip etmek için yeni sanayi kuruluşlarını kurma ve bu kuruluşlarda çalışacak nitelikli teknik eleman ihtiyacını karşılamak için çaba gösterilmeye başlanmıştır. Yetmiş yerli eleman olmaması nedeniyle yurt dışından teknik alanda eğitim verebilecek elemanlar getirilerek eğitim verileri sağlanmış ve nitelikli teknik personel yetiştirilmesi sağlanmıştır. Ancak sınırlı sayıda yetişen teknik elemanlar ülke genelindeki ihtiyacı karşılamak için yetersiz kalmıştır. Bunun için de farklı özelliklere sahip mesleki ve teknik okullar açılması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Ülke ihtiyacını karşılamak amacıyla açılan ilk kurumlar "İslahhane" olarak adlandırılmıştır. Bu kurumların adı daha sonra "Sanayi Mektepleri" olarak değiştirilmiştir. İslahhaneler ilk açıldığında özellikle kimsesi olmayan ve fakir çocukları barındırma, eğitim verme, bir meslek edindirecek iş bulma, ahlaki eğitim verme ihtiyacına hizmet etmiştir. Ancak daha sonra sanayide ihtiyaç duyulan nitelikli teknik eleman yetiştirilmesi için İslahhanelerin eğitim programlarında düzenlenmeye gidilmiştir. İlk Sanayi Mektebi 1948 yılında açıldı da 1960'lardan sonra yaygınlaşmıştır. Başlangıçta yalnızca erkek çocuklarına yönelik olarak açılan Sanayi Mektepleri daha sonra kız çocukları için de açılmıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitimin Felsefi, Sosyal ve Tarihi Temelleri Anabilim Dalı, ORCID ID: 0000-0002-8775-1119

Osmanlı İmparatorluğu'nun Sanayileşme Çabaları

Avrupa'da 16. yüzyıldan başlayan sanayileşme süreci bilim ve teknolojiadaki gelişmelerin desteğiyle hızlı bir şekilde gelişerek sosyal ve ekonomik hayatın üzerinde belirleyici bir etki oluşturmuştur. Sanayileşmenin düşünsel ve bilimsel altyapısı 16. yüzyıla dayanmakla birlikte teknolojinin hızla geliştiği 18 ve 19. yüzyılda sanayileşmenin en belirgin etkileri ortaya çıkmıştır (Atalay, 2002). Sanayileşme çağı olarak da adlandırılan bu dönemin temelini İngiltere'de dokuma sanayisindeki fabrikalaşmaya gidilmesi ve bireysel üretimden kitlesel üretime geçilmesi oluşturmuştur. 19. yüzyıl Avrupa'nın dünyanın diğer kesimine kıyasla sanayi, gelişim, değişim ve dönüşüm alanlarında öne geçtiği bir dönem olmuştur. İngiltere'de başlayan Sanayi devrimini gerçekleştiren Avrupa ülkeleri sanayisi gelişmeyen dolayısıyla insan emeğiyle üretim gerçekleştirdikleri için ürünü pahalıya mal eden diğer devletlerin pazarlarını sundukları nispeten daha ucuz ve çeşitli ürünlerle istila etmeye başlamıştır. Ancak Avrupa içinde de sanayi devrimini ilk gerçekleştiren ülke olan İngiltere karşısında diğer Avrupa ülkeleri tedbir İngiltere'den gelen ürünlere yönelik olarak yüksek gümrük duvarları koyarak kendilerini, korumaya çalışmış ve bu arada da kendi sanayi devrimlerini gerçekleştirmişlerdir. Bu uygulamayı ilk başlatan ülke Fransa olup sonrasında onu Alman Zollverein Devletleri ve en son olarak Avusturya takip etmiştir. Avrupa içindeki devletler tarafından yüksek gümrük duvarlarıyla karşılaşan İngiltere yeni pazar arayışlarına girmiştir. Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğunu geniş ve büyük bir pazar olarak görmüştür. Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş topraklarında yer alan işlenmemiş zengin ve ucuz hammadde kaynakları da İngiltere'nin dikkatini çeken önemli bir diğer etken olmuştur (Seyitdanlıoğlu, 2009).

Avrupa genelinde başlayan sanayileşme sürecinin Osmanlı İmparatorluğu'nda yansımaları görülmeye başlanmıştır. İlk fabrikalar kurulmaya başlanmış ve yaygınlaşması için çalışmalar yürütülmüştür. 1840'larda başlayan Kırım Savaşı'na kadar geçen sürede ciddi yatırımlar yapılmış hatta İmparatorluk fonlarının oldukça önemli bir kısmı kurulan fabrikalar için harcanmıştır. Öncelikli olarak Başkent olan İstanbul olmak üzere birçok farklı şehirde fabrikaların kurulduğu görülmektedir (Kurt, 2013). Özellikle tekstil ve porselen fabrikalarına ağırlık verildiği ve bu bağlamda devlete bağlı kurumlar kurulmuştur. 1835 yılında kurulan Zeytinburnu ve Hereke dokuma fabrikaları, feshane ve çuha fabrikaları, İzmir Kâğıt fabrikası, Beykoz Teçhizat-ı Askeriyye Fabrikası bunlar arasında yer almaktadır (Ortaylı, 1978). Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde 1840-1850 yılları arasında kapsayan dönemde ortaya çıkan hızlı fabrikalaşma sürecinde hem devlet hem de özel sektör tarafından gerçekleştirilen birçok fabrika kurulmakla birlikte bu fabrikaların çok az bir kısmı ayakta kalmayı başarmıştır. Kapanan fabrikaların bazılarında yeterli bilgi ve deneyim eksikliği, bazılarında işletmecilik anlayışının tam kavranamaması, bazılarında ise maliyetlerin olması gerekenden daha yüksek olması dolayısıyla zarar edilmesi etkili olmuştur. Fabrikalaşma sürecinde yaşanan bu sıkıntıların bertaraf edilememesi ve devlet bütçesindeki kısıtlamalar nedeniyle bu politikadan 1850'lerden sonra vazgeçilmiştir. El-

bette bu durum ürünlerini satmak için pazar arayan yabancı yatırımcıların etki alanlarının genişlemesini beraberinde getirmiştir (Martal, 1992).

Avrupa devletleri sanayilerinin gelişimine öncelik vererek bunun için farklı stratejiler geliştirmişlerdir. Ürettikleri ürünleri dünyaya sergileyerek talepleri artırmak için çeşitli sergiler düzenlemişlerdir. Uluslararası olarak düzenlenen sergilerde sanayi, ziraat, küçük sanat ve güzel sanatlar alanlarında üretilen birçok farklı ürün sergilenmiştir. Bir ürünün teşhiri yapılarak satışının artırılması için yapılan sergiler çok daha öncesine dayanmakla birlikte özellikle Avrupa'da yaygınlaşmasında Napolyon Savaşlarından sonra öncelikle İngiltere olmak üzere artan üretin için hem pazar hem de hammadde bulma konusunda yaşanan sıkıntılar neden olmuştur. Bu durumda ürünlerin tanıtılması ve yeni pazar bulunması üretimin sürekliliğini sağlamak adına oldukça önemli hale gelmiştir. İlk sergi, sanayi devrimini gerçekleştirerek en güçlü sanayi ülkesi haline gelen İngiltere'nin çabalarıyla 1851'de Londra'da açılmıştır. Bu sergiye Avrupa ülkeleri olan Portekiz, Fransa ve Flemenk ülkelerinin yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu da katılmıştır. Katılan ülkelerin kendi ürünlerini sergileme olanağı bulunduğu etkinlik altı ay açık kalmıştır. İlk sergiden alınan olumlu dönüşler neticesinde 1853 yılında Newyork'da ikincisi düzenlenmiştir. Ancak ikinci sergiye kıtalararası mesafenin fazla olması nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu katılamamıştır. Osmanlı İmparatorluğu 1855 yılında Paris'te düzenlenen ve bu sergilerin devamı niteliğinde olan üçüncü sergiye Kırım Savaşı'nın getirdiği mali yüke rağmen katılmıştır. Avrupa ülkeleri geliştirdikleri sanayi ürünlerini sergilerken Osmanlı İmparatorluğu'nun sergilediği ürünler arasında elbiselik kumaş, mendil, dokuma, ipek, kaftan, hırdavat numunesi ürünler yer almıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun katıldığı bir diğer sergi ise 1862'de Londra'da düzenlenen etkinlik olmuştur. Bu sergilerin asıl amacı devletlerin kendi ürettikleri ya da yetiştirdikleri ürünleri dünya pazarına sunarak sanayi anlamında gelişmişlik düzeylerini ortaya koymak olmuştur. Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu da bu sergilere katılmak suretiyle hem ürünlerini tanıtmak hem de sanayileşme yolunda attığı adımları gösterme olanağı bulmuştur (Önsoy, 1988).

Osmanlı İmparatorluğu katıldığı sergilerde özellikle Batı'daki sanayileşme süreci ile kendi içindeki gelişmeler arasındaki farkı net olarak görme olanağı bulmuştur. Ancak İmparatorluğun yaşadığı birçok farklı sıkıntı sonucunda borçlarının artması nedeniyle fabrikalaşma süreci yavaşlamak zorunda kalmıştır. Fabrikalaşmanın zorunluluğu derinden hissedildiği için bu yolda çözüm çabaları olmuştur. Yeni üretim metotları ve gelişen sanayi ürünlerinin tanınması sonucunda İmparatorluk bünyesinde sanayiyi geliştirmek için bir komisyonun kurulması kararı alınmıştır. 1863'te ilk adım atılarak yerli sanayinin korunması ve geliştirilmesi için Islah-ı Sanayi Komisyonu oluşturulmuştur. Bu komisyonun yayınladığı talimatname kapsamında bazı çalışmalar yapılmıştır. Bunlar arasında öne çıkanlarının; o dönemde sergiler açarak sanayiyi teşvik etmek, %5 olan gümrük resmini arttırmak, esnaf ve şirketlerin teşvikiyle sanayiyi geliştirmek, sanayi mektepleri açarak nitelikli eleman ihtiyacını karşılamak olduğu görülmektedir (Doğruyol, 2011).

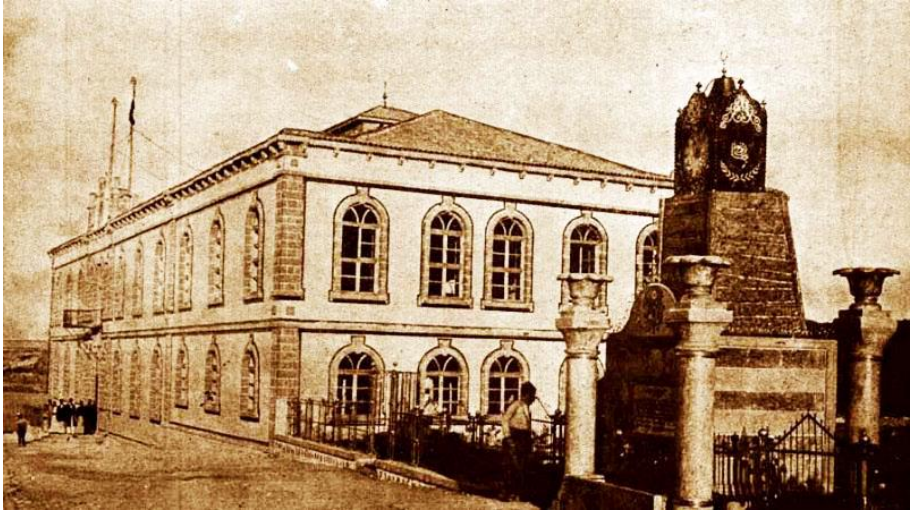
Osmanlı İmparatorluğu'nda Mesleki Teknik Eğitim

Osmanlı İmparatorluğu'nda verilen mesleki ve teknik eğitim 19. yüzyıla kadar teşkilatlı ve programlı okullarda değil esnaf yapılanması içinde verilmiştir. Ortaçağ'da küçük sanayinin gelişme gösterdiği birçok ülkede yapılanma bu şekilde oluşmuş ve Ahi birlikleri ve Lonca tipi örgütler oluşturulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde oluşturulan Ahi birliklerinin amacı bireyleri bir sanat sahibi yapmak, başkalarına muhtaç olmadan bir yaşam sürdürebilmeleri için kendi el emekleri ile geçinmelerini mümkün kılmaktır. Verilen mesleki eğitim kendi içinde bazı kademelere ayrılmıştır. Bu kademeler dört aşamalı olup başlangıçtan itibaren sırasıyla yamaklık, çıraklık, kalfalık ve ustalık olarak adlandırılmıştır. Yamaklık aşaması bir mesleğe ilk başlanılan ve kişinin mesleğe uygun olup olmadığının denendiği aşamadır. Genellikle on yaş altındaki çocukların bir esnafın yanına verilmesiyle iş yerinde meslek öğretimi başlatılmış olurdu. Bu aşamada iki yıl düzenli olarak çalışan çocuklar yapılan bir yörenle çıraklık aşamasına geçerd. Çıraklık süresi üç yıl ya da bin bir gün olarak hesaplanırdı. Bu süreyi başarıyla tamamlayan gençler yine yapılan bir törenle kalfalığa terfi ederd. Kalfa olarak üç yıl çalışan gençler artık son basamak olan ustalığa da törenle geçerd. Usta olmak için sadece üç yıl çalışmak yeterli bir kriter değildi. Kişi hakkında en az üç yıldır herhangi bir şikâyetin olmaması, mesleğini özenle yapması, müşterilerle ilişkilerinde hoşgörülü olması da aranan diğer nitelikler arasındaydı (Duman, 1999).

Geleneksel yapıdaki Osmanlı İmparatorluğu'nun mesleki ve teknik eğitimi Ahilik teşkilatı ile yürütülürken dünyada sanayi alanında yaşanan gelişmeler neticesinde bu sistemden yetişen elemanlar hem nitelik hem de sayı bakımından yetersiz duruma düşmüştür. Bu durumun çözümü için Tanzimat sonrasında yurtdışından eğitimciler getirilmiştir (Kurt, 2013). Tanzimat öncesinde mesleki ve teknik alanda yapılan yeniliklere bakıldığında genel olarak askeri ve eğitim alanları ile sınırlı kaldığı görülmektedir. Yalnızca II. Mahmud döneminde memur yetiştirmek amacıyla kurulan Mekteb-i Maarif-i Adliye ve Mekteb-i Ulum-u Edebiye bunun dışında değerlendirilmektedir (Ergin, 1977). Osmanlı İmparatorluğu'nda kurumsal yapıda verilen ilk sivil ve mesleki eğitim Zeytinburnu'nda 1848 yılında bir sanayi mektebi açma girişimi olarak başlatılmış ancak bu gerçekleştirilememiştir. 1850'de bu okulun açılması yönünde tekrar bir çaba gösterilse de İmparatorluğun yaşadığı maddi ve manevi sıkıntılar nedeniyle bu girişim sonuçsuz kalmıştır (Unat, 1964). 1861-1968 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yer alan Tuna Bölgesinde valilik yapan Mithat Paşa tarafından ıslahhaneler açılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda kurulan ıslahhaneler mesleki ve teknik eğitimin ilk basamağı olmuştur. Farklı vilayetlerde kurulan ıslahhaneler başlangıçta kimsesi olmayan yetim ve öksüz çocukların beslenme ve barınma ihtiyaçlarını karşılamak, bir meslek edinerek hayata tutunmalarını sağlamak amacıyla kurulmuştur (Günay, 2016). Osmanlı İmparatorluğu'nda açılan ıslahhane ve sanayi mekteplerinin bu anlamdaki etkisini ve misyonunu merkezi yönetimin sosyal hayata yönelik doğrudan müdahale şeklinde tanımlamak gerekir. Gerek ıslahhane gerekse sanayi mekteplerinin kuruluş amacı; 5-13 yaşa aralığında yer alan hem kimsesiz hem de fakir

olan çocukları sokaktan alarak devletin koruması ve kontrolünde sağlıklı bir şekilde büyümelerini sağlamak ve mesleki anlamda eğitilmelerini gerçekleştirmektir. Bu kurumlarda sadece deri işleme, terzilik, kunduracılık gibi alanlarda mesleki eğitim verilmeyip çocukların okuma-yazma öğrenmeleri de sağlanmaktadır. Kuruldukları bölgede var olan ihtiyaca ve genel kabul görmüş mesleklere yönelik olarak kursların açılması halkın bu okullara olan ilgilerini artırmıştır (Karataşer, 2017).

Islahhanelerde eğitim verilen çocuklar sadece kimsesiz çocuklara yönelik olarak gerçekleştirilmemiştir. Küçük suçları bulunan çocuklar bu kurumun içine alınarak onlara da aynı eğitim verilmesi, sağlanmıştır. Böylece hem suça iten ortamlardan uzaklaştırılması hem de bir meslek edinerek suç işlemesini gerektiren maddi unsurlar varsa onların ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Bu çocuklar buradan mezun olduktan sonra buldukları yörede toplum hayatına bir meslek erbabı olarak katılmışlardır (Koç, 2007).

Resim 1. Zeytinburnu Sanayi Mektebi

Islahhaneler ve Mithat Paşa

Mithat Paşa devlet sanayisinin güçlenmesi ve ayakta kalabilmesinin yolunun teknik anlamda bilgi veren kurumların kurulmasıyla sağlanabileceği kanaatini taşımış ve bu yolda çaba göstermiştir. Osmanlı İmparatorluğunun birçok vilayetinde kurulan ıslahhaneler üretim temelli olarak yapılandırılmıştır. Bu ıslahhanelerde üretilen ürünler öncelikle kurulduğu bölgenin ihtiyacını karşılamakla birlikte sonrasında tüm ülke genelinin ihtiyacını karşılamak gibi bir misyonları olmuştur (Karal, 2011). Üretim temelli kurulan ıslahhanelerin temel işlevleri şu başlıklar altında ifade edilebilir:

- İlk ve en önemli işlevi Osmanlı İmparatorluğu'na savaş, açlık, yoksulluk, toprakların kaybedilmesi vb. nedenlerle göç eden 5-13 yaşındaki kimsesiz ve fakir çocukların devlet himayesinde hayata kazandırılmasıdır.

- İkinci amaç ve işlevi de devletin sanayi alanındaki kalkınma çabalarına destek sağlamaktır.
- Üçüncü işlev olarak ise küçük yaşta suça bulaşan çocukların bu kurumlarda barındırılarak hem cezalarını çekmeleri hem de bir meslek edinmelerinin sağlanmasıdır. Bu sayede suçlu çocuklar suçlu yetişkinlerle aynı ortamda kalmayıp kendi akranlarıyla birlikte cezalarını çekiyorlardı.
- Dördüncü işlev olarak ise Müslüman ve gayrimüslim çocukların birlikte eğitim almaları ve toplumsal bütünleşmeyi tesis edecek bir eğitim kurumu modeli oluşturmaktır (Koç, 2007).

Kurulan ıslahhanelerin idaresi iki temel bölüme ayrılmıştır. Bunlardan ilki çocukların eğitim ve öğretim, beslenme, barınma, disiplin giderlerinin karşılanmasıyla ikincisi ise kurumda yapılan imalatlarla ilgili işlerden oluşmaktadır. Kurulan her bir ıslahhanede hem yönetim hem de denetimden sorumlu olan bir umum müdür bulunmaktadır. Ayrıca umum müdürünün kontrolünde disiplinle ilgili işlerden sorumlu bir müdür, sanayi ve imalattan sorumlu bir imalat müdürü de yer almaktadır. Memur olarak ise bir maiyet kâtibi, bir sandık emini ve bir de vekilharç görev yapmaktadır (Öztürk, 1999).

Osmanlı İmparatorluğu'nda kurulan ıslahhanelerin kurulmasında Mithat Paşa'nın büyük gayretleri olmuştur. Onun açtığı ıslahhanelerin kuruldukları bölgenin ekonomisine o dönem için gerçekten önemli katkıları olmuştur. Mithat Paşa'nın eğitime yönelik gayretleri sonucu ilk ıslahhane 1861 yılında Niş'te açılmıştır. O dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun mali olanaklarının iyi olmamasına karşın bölgede yaşayan çocukların eğitimleri öncelenmiştir. Açılan bu ıslahhanenin yaptırılması ve açılmasına ilişkin olarak gerekli olan finansman İmparatorlukta yaşanan ekonomik sıkıntılar nedeniyle bölgede maddi olanakları iyi olanların yardımıyla sağlanmıştır. Açılan bu ilk ıslahhanede verilen eğitim sadece Müslüman çocuklara yönelik olmayıp Hristiyan çocukları da kapsamıştır. Her iki dine mensup olan çocuklar ayırım yapılmaksızın birlikte aynı eğitimi almıştır (Arslanyürek, 2015). Bu çocukları eğitmek için de görevlendirilen öğretmenler ve meslek erbabı ustalar hem Hristiyanlar hem de Müslümanlar arasından seçilmiştir. Kurumda kalan çocukların elde olan imkânlar nispetinde en iyi düzeyde ıslahı ve eğitimi sağlanmıştır. Süreç içerisinde okulun işlevselliği fark edilmiş ve bu doğrultuda okula olan ilgi de artmıştır. Okula yapılan yardımlar artmış ve eğitim alan çocuk sayısı da 100'e kadar çıkmıştır. Elde edilen bu sonuç diğer Osmanlı vilayetlerinde de ıslahhaneler açılması yönünde bir çabayı beraberinde getirmiştir. Özellikle Tuna'da açılan ıslahhanenin başarılı çalışmaları ve ülkenin kalkınmasına ilişkin rolü Takvim-i Vekayi gazetesinde haber olmuştur. Yazılan bu olumlu yazılar neticesinde ise ıslahhanelere olan ilgi ülke genelinde artmıştır. 1863 yılından başlayıp Tanzimat'ın son dönemine kadar olan sürede Osmanlı İmparatorluğu'nun her yerinde ıslahhaneler yaygınlaşmıştır (Şişman, 2008). 1864'te Tuna, Rusçuk, Sofya, Şam, Selanik, Bosna ve İškodra vilayetlerinde 1869 yılında Bursa, İzmir, Kastamonu vilayetlerinde ıslah-

haneler açılmıştır (Karataşer, 2017; Koçer, 1991). İslahhanelerin hepsinde mesleki anlamda aynı eğitim değil bölgenin ihtiyacı olan mesleki eğitimlerin verilmesi ve bölgede üretilen ürünlerin dikkate alınması öncelenmiştir. Niş'te açılan bir ıslahhanede çocuklara terzilik, kunduracılık, fotoğrafçılık ile ilgili eğitim verilirken Rusçuk'ta açılan ıslahhanede bölgede kurulan araba fabrikasına nitelikli ustalar yetiştirilmesi amacıyla makinistlik eğitimleri verilmiştir. Sofya'da açılan ıslahhanede ise yine bölgede kurulan çuha fabrikasının nitelikli eleman ihtiyacının karşılanması amacıyla dokumacılık eğitimleri, Konya'da açılan ıslahhanede halıcılıkla ilgili eğitimlere ağırlık verilmiştir (Karataşer, 2017). İslahhaneler ilk başlarda sadece erkek çocuklarına yönelik olarak açılmakla birlikte 1865 yılında Rusçuk vilayetinde kimsesiz ve fakir kız çocukları için de bir ıslahhane açılmıştır (Koçer, 1991).

Resim 2. Mithat Paşa

İslahhanelerin Sanayi Mektebine Dönüşümü

1868 yılında açılan Bursa ıslahhanesi Ahmed Vefik Paşa tarafından kurulmuştur. Açılan ıslahhanelerin verdikleri eğitim ve açık kalıp kalmaması vilayetin ekonomik durumuna, toplumsal ve kültürel alt yapısına, okuldaki eğitimci kadrosuna bağlı olmuştur. Bursa ıslahhanesinde yaşanan maddi sıkıntılar nedeniyle öğrencilerin sayılarında azalmalar olmuş ve kurum kapanma noktasına gelmiştir. 1899 yılında alınan kararla Bursa ıslahhanesi Hamidiye Sanayi Mektebine dönüştürülmüştür. Okul, koruyucu ve himaye edicilikten mesleki ve teknik eğitim veren bir yapıya evrilmiştir. Değişen bu yapıyla okuldaki öğrenci sayısı 1903 yılında 120'ye ulaşmıştır. Gelirlerindeki artışa paralel olarak eğitimci sayısında da artış olmuştur. Ayrıca verilen eğitimin niteliğinde de bir gelişme meydana gelmiştir (Yıldırım, 2014).

Tanzimat Dönemi'nde farklı vilayetlerde açılan ıslahhanelerin kuruluş amaçları birbirlerine paralellik göstermiştir. Genel olarak kimsesiz ve fakir çocuklara yönelik olarak verilen eğitimle temel düzeyde teorik dersleri, mesleki ve teknik dersler verilmiştir. Başlangıçta bir nazır ya da müdürün idaresi altında olan ıslahhanelerde birer de kâtip ve sandık emini görevli olarak çalışmıştır. Verilen dersler Türkçe konuşan Müslüman ve Türkçe bilen gayrimüslim çocuklara Müslüman hocalarla, Türkçe bilmeyen gayrimüslim çocuklara ise kendi din ve dillerine mensup olan hocalarla verilmiştir. Kurulan tüm ıslahhanelerin aynı şekilde tanzim edilmesi fikri ıslahhanelere Dair Bir Nizamname ile uygulanılmaya başlanmıştır. Tanzimat Dönemi sonrasında vilayet sanayi mektepleri açılmaya başlanmış ve kısa sürede yaygınlaşmıştır. Bu kurumlar ıslahhanelerin çok yönlü sosyal işlevine sahip olmakla birlikte mesleki eğitim kurumları olarak kabul edilmişlerdir. Sultan II. Abdülhamid döneminde yeni Sanayi mektepleri açılmıştır. Bu okullar Hamidiye Sanayi Mektepleri olarak da adlandırılmıştır. Ancak bu kurumlarda istenilen ve beklenen düzeyde mesleki eğitime katkı sağlanmamıştır. Bunun başlıca nedeni bu okulların devlet tarafından verilen belirli bir bütçelerinin olmaması gösterilebilir. Vilayetlerdeki sanayi mektepleri devlet desteği olmadan matbaa ve gazetelerin gelirleri, hayırseverlerin verdikleri destekler ve belediyelerden tahsis edilen ödeneklerle ayakta durmaya çalışmıştır. Düzenli gelirlerinin olmaması nedeniyle sanayi mekteplerinde çalışacak yeterli sayıda ve nitelikli hoca bulunamamıştır. Bu da verilen eğitimin niteliğini düşürerek ilköğretim düzeyinde kalmasına neden olmuştur (Yıldırım, 2012). Yaşanan bu sıkıntıların önüne geçilmesi için ciddi düzeyde bazı çabalar gösterilmiştir. Vilayet sanayi mekteplerinin yaşadığı sorunların azaltılması, eğitim düzeylerinin iyileştirilmesi, ders ve mesleki eğitim programlarının dünyadaki teknoloji alanındaki gelişmeler doğrultusunda düzenlenmesi için Ticaret ve Nafia Nezareti tarafından yapılan çalışmalarda 100 öğrenci yatılı, 50 öğrenci gündüzlü olmak üzere toplamda 150 öğrencisinin olması kararlaştırılmıştır. Okula kayıt yaptıracak öğrencilerin ilköğretimini tamamlamış olması ve mesleki eğitim olarak bir mesleği yapması için sağlığının elverişli olması gerekli görülmüştür. Sanayi mekteplerinde verilen eğitim programlarında demir ve ahşaba yönelik mesleklere ağırlık verilmesi istenmiştir (Yıldırım, 2013).

Sivas Sanayi Mektebi Kuruluş Aşamaları

ıslahhanelerin kurucusu olan Mithat Paşa'nın yetiştirdiği ünlü bir devlet adamı olarak tanınan Halil Rifat Paşa, Sivas valiliği yaptığı dönemde Sivas'ın eğitimi ile meşgul olmuştur. Kendi döneminde günümüzdeki sanat okullarının iptidai tipinde bir mektep kabul edilebilecek nitelikteki ıslahhaneyi kurmuştur. ıslahhane-i Sivas olarak adlandırılan olan mektebin 1882'de devam eden 45 talebesi olup, mektebe vilayetteki yetim ve kimsesiz çocuklar kabul edilmiştir. Mektebin idari ve eğitici kadrosunda bir müdür, bir kâtip, bir hoca ve bir tane bevvab (mektepe kapıcı) yer almıştır (Biol, 2004). Sivas Salnamesinde mektebin kadrosu ile ilgili olarak, "... Hazret-i Zillulhide, bunlar devletten yevmiye alıp, elbise ve işeleri vakıflarca bil ifa olunur... Bunlara bir kunduracı, bir şalcı ustası tayin kılınıp, iş

bu çocuklardan bir takımı terzi, bir takımı kunduracı olarak yetiştirilmek için ustaların yanına verilmiştir. Her gün sabahtan Kur 'an, ilmiyal ve itikad meseleleri ile dört saate kadar talim ve telkin olunduktan sonra, herkes ustalarının yanında zanaat etmekte olan ve bu yolda tutulan güzel tedbirler, kıyafet düzgünlüğü semeresini vermiş, imal ettikleri kundura, şal ve diktikleri elbise şayan bulunmuştur.” ifadelerine yer verilmiştir.

Resim 3. Sivas Rüştîye Mektebi

Resim 4. Sivas Rüştîye Mektebi

Mektebin kendi döneminde işlevini başarılı bir şekilde yerine getirdiği belirtilmiştir (Yücel, 2011). Açıklamalarda görüldüğü gibi bu mektepte eğitim gören çocukların tamamen zanaatkâr olmaları için gereken çaba gösterilmiştir. Bu bağlamda Sivas ilinin zanaat konusunda ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak çalışma yapıldığı ifade edilebilir. Sivas vilayetinde bir Sanayi Mektebinin kurulması planlanmış ancak bu planlandığı dönemde gerçekleştirilmemiştir. Sivas Sanayi Mektebi için bir bina yapılmış ve 1894 yılında tamamlanmıştır. Ancak aynı yıl bir deprem olmuş ve Askeri Rüştîye binaları bu depremde ciddi hasar görmüştür. Yeni tamamlanan Sivas Sanayi Mektebi binasının Askeri Rüştîye binası olarak kullanılması yönünde karar alınmıştır. Dolayısıyla da bina tahsis olmadığı için Sivas Sanayi mektebi o yıllarda eğitim ve öğretime açılmamıştır (Akpınar & Birol, 2015; Birol, 2004).

Sivas Sanayi Mektebi

Sivas'ın sanat sahasındaki gelişmesini temin etmek ve memlekete sanatkâr yetiştirmek amacıyla ilk defa Vali Hacı Hasan tarafından düşünülp başlanılan ve sanat okulu olarak kurulmak istenen yapı uzun süre imkânsızlıklar nedeni ile gerçekleştirilememiştir. Burada yapılan ilk binanın Askeri Rüştîyeye verilmesi, sonrasında yeni bir bina yapılması için gereken finansman desteğinin alınamaması gibi nedenler etkili olmuştur. Ancak Sivas'ta II. Abdülhamid döneminde göreve başlayan Reşit Akif Paşa'nın valiliği sırasında Sanayi Mektebi tekrar gündeme gelerek açılması yönünde girişimlerde bulunulmuş ve 1902 yılında hizmete başlamıştır. Bu okul II. Abdülhamid döneminde açıldığı ve onun tarafından desteklendiği için "Sivas Hamidiye Sanayi Mektebi" olarak adlandırılmıştır.

Bu bağlamda açılan her sanat okulunun başında Hamidiye ibaresi olmakla birlikte kurulduğu şehre göre o şehrin adı verilmiştir. Dolayısıyla Sivas'ta kurulan mektep de "Sivas Hamidiye Sanayi Mektebi" (Darü's sanayi-i el-Hamidi) olarak adlandırılmıştır. Açılan mektepte Sivas'ın geleneksel zanaatları öne çıkarılmıştır. Vali Muammer Bey zamanında demircilik, marangozluk ve halı atölyeleri açılmıştır. Mektebe devam eden çocuklar tahsil süresi dört yıl süreyle eğitim alarak zanaat erbabı olarak mezun olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyılda yaşadığı sosyal ve ekonomik sıkıntılar halıcılık alanında da hissedilmiş ve sanayileşme ile bu sürecin üstesinden gelinmeye çalışılmıştır. Sivas halılarının gördüğü ilgiden dolayı Sivas Sanayi Mektebi'nde halıcılığa önem verilmiş ve bu konuda eğitim kadrosu oluşturulmuştur. 1904 yılına ait Sivas Salnâmesinde Sivas'ta dokunan halıların Konya'da düzenlenen halı sergisinde birinci olduğu yazmaktadır (Akpınar & Birol, 2015). Salnâmede "Sivas halılarının metanet bakımından şayan mertebeye iştigal ettiği, geçen yıl düzenlenen Konya Halı Sergisi'nde birinci ibraz eylemesi parlak bir delilidir" denilmektedir. 1907 yılına ait olan Sivas Salnâmesinde ise "Sivas Merkez Sancağı, ziraattan ziyade sanayi yönünden terakkiye daha elverişlidir. Yöre halkının el sanatlarına doğuştan yetenekli olmaları, halıcılık ve kilimcilik sahasında da görülmektedir" kaydı düşülmüştür (Yücel, 2011).

Resim 5. Reşit Akif Paşa ve Vali Muammer Bey (Orhun, 1969).

Vali Reşit Akif Paşa tarafından kurulan Sivas Sanayi mektebinde diğer mekteplerde olduğu gibi öncelikle yetim ve kimsesizler olmak üzere 5-13 yaş aralığında yer alan çocuklara sahip çıkılması, bir meslek edindirilerek topluma kazandırılması öncelenmiştir. Okuldaki kadroların oluşturulmasında mevcut şartlar çerçevesinde nitelikli elemanların seçimine özen gösterilmiştir. Sivas salnamelerinde, Darü's sanayi-i el-Hamidi ismiyle kaydedilen mektebin müdürü Hikmet Bey, müdür muavini Ahmed Cevdet Efendi, sandık emini Ahmet Efendi, ser mubassır (Baş düzen sağlayıcı) Nuri Efendi, mubassır Mehmed Efendi, marangoz ve kundura ve terzihaneler memuru Mahmud Efendi, kunduracı ustası Ali Efendi, marangoz ustası Dikran? Ağa, terzihane ustası Vahan? Ağa'dır (Yücel, 2011). Bu kadrolarda Müslümanlar kadar gayri Müslimlerin isimlerinin de yer aldığı görülmektedir.

Sanayi mektebinde sadece Müslüman çocukların olmadığı ve vilayetin toplumsal yapısında farklı dinsel kimliklerin yer aldığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Resim 6. Sivas Sanayi Mektebi Kundura atölyeleri

Resim 7. Sivas Sanayi Mektebi Talebeleri: Sâlnâme-i Vilâyet-i Sivas adlı kitaptan alınmıştır (Yücel, 2011).

Sivas'ta açılan sanayi mektebinde halıcılık diğer mesleklere kıyasla önemli yer tutmuştur. Sivas Sanayi mektebinde görevlendirilen öğretmenler genelde Darümuallimin mezunları arasından seçilmiştir. Mektepteki zanaat derslerine ise bölgede bulunan işinin ehli ustalar seçilerek ders vermeleri sağlanmıştır. Mektebin birinci sınıfını bitirenlere çıkarılık belgesi, ikinci, üçüncü, dördüncü sınıfını bitirenlere kalfalık belgesi ve mezun olanlara ise ustalık şهادetnamesi verilmiştir. Sivas Sanayi mektebinde sadece eğitim vermemiş aynı zamanda çevreden gelen talepler doğrultusunda üretim de yapılmıştır. Mektep bünyesinde atölyeler olduğu için gelen siparişler kabul edilmiştir. Bu atölyelerde üretilerek yerine getirilen siparişlerden elde edilen gelirin bir kısmı okulun ihtiyaçları için kul-

lanılmış bir kısmı ise öğrencilere zanaat öğreten hocalara verilmiştir. Nitekim 1905 yılında Sivas'ta görev yapmakta olan komiser ve polis elbiselerinin Sivas Hamidiye Sanayi Mektebi'nde diktirilmesi kararı alınmıştır (Kılıç, 2019).

Sanayi Mekteplerinin genel yapısında uygulanan iki farklı eğitim programı bulunmaktadır. Bunlardan ilkinde genel kültür ile ilişkili dersler yer almaktadır. Bu dersler genel olarak sabah saatlerinde verilmiştir. İkincisi ise mesleklerle ilgili olan derslerdir (Yücel-Mutlu, 2007).

Resim 8. Sivas Sanayi Mektebi

Genel kültür derslerinden Arapça, Farsça, Kur'an-ı Kerim, ulûm-ı diniye, hesap, kavaid-i Osmani bütün Sanayi Mekteplerinin teorik programlarında yer almıştır. Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bazı vilayetlerde ise Fransızca, kozmografya, kitabet, Türkçe, tarih, coğrafya, hendese, cebir, kimya, resim-i hendese, resim, makine, malûmat-ı fenniye gibi dersler de öğretim programlarına eklenmiştir. Mesleki dersler ise; demircilik, marangozluk, terzilik, kunduracılık, dokumacılık, litografyacılık (taş baskıcılığı), tesviyecilik, mücellitlik (ciltçilik) (Yıldırım, 2010).

Resim 9. Sivas Sanayi Mektebi Kararı

Mektep, 49 yıl bu amaca hizmet ettikten sonra 1951 yılında cezaevine dönüştürülmüş ve 68 yıl da kadın cezaevi olarak kullanılmıştır (Bulut, 2006). 68 yıl boyunca kadın mahkûmlara hizmet veren binanın 2019 yılında müze haline getirilmesi kararı alınmıştır. Kurulan müzenin hem binanın tarihini yansıtmaması hem de günümüzde etkin bir eğitim ve öğretim alanı olması için çalışmalar yürütülmüş ve doğrultuda çalışmalar yürütülmüştür. Kurulan müzede farklı eğitim amaçları için kullanılacak birçok bölüm bulunmaktadır. Ayrıca müzede geleneksel el sanatlarının öğrenilebileceği atölyeler de yer almaktadır. Her kademedeki öğrenciler için okul dışı öğrenme alanı olarak kullanılabilen müzenin bu yönünün öne çıkarılması gerekmektedir.

Resim 10. Sivas Sanayi Mektebi'nin kadın cezaevi olarak kullanıldığı dönem

2019 yılında dönemin valisi Salih AYHAN tarafından başlatılan ve Yaşayan Müze konseptinde düzenlenen 1.765 m² kapalı alana, 22.925 m² açık alana sahip yapıda;

- Sanayi Mektebi Odası,
- Cezaevi Odası,
- Sivas'a Özgü Eşya ve Eserler Salonu,
- Halı ve Kilim Atölyesi,
- Müzik Aletleri Atölyesi,
- Sivas Ağızlığı ve Sivas Kalem Atölyesi,
- Sivas Bıçağı Atölyesi,
- Sivas Tarağı Atölyesi,
- Gümüş Atölyesi,
- Bakır Atölyesi,
- Fuaye, Konferans Salonu,
- Müze Satış Mağazası,
- Kafeterya ve Yönetim Birimi

gibi geleneksel el sanatlarına yönelik uygulama atölyeleri ve hizmet birimleri yer almaktadır. Müze bugünkü kullanımıyla hem şehre hizmet verecek yeterliğe sahiptir. Hem de hem yurt içi hem de yurt dışından gelen turistler için ilgi çekici bir ziyaret alanı olarak hizmete sunulmuştur. Kurulan bu müzenin tanıtılması için gerekli çalışmaların yapılması gerekmektedir. Müzenin kurulduğu alanın etrafında yer alan Sivas Arkeoloji Müzesi, Sivas Zanaatkarlar Çarşısı ve Müzesi ile bütünlük göstermektedir.

Resim 11. Sivas Sanayi, Müzesi

Resim 12. Sivas Sanayi, Müzesi

Resim 13. Sivas Sanayi, Müzesi

Resim 14. Sivas Sanayi, Müzesi

Resim 15. Sivas Sanayi, Müzesi

Resim 16. Aaaaaaaaa

Resim 17. Aaaaaaaa

Resim 18. Aaaaaaaa

Resim 19. Aaaaaaaa

Resim 20. Aaaaaaaa

Resim 21. Aaaaaaaa

Resim 22. Aaaaaaaa

<https://visitsivas.com/muzeler/sanayi-mektebi-muzesi> adresinden alınmıştır.

ÖZET

Osmanlı Döneminde açılan Sanayi mekteplerinin temelini 19. yüzyılda kurulan islahhaneler oluşturmuştur. Islahhaneler sayesinde fakir ve kimsesiz çocukların devlet korumasına alınarak hem kalacak bir yer hem de bir meslek edinerek topluma kazandırılıyordu. Islahhanelerin giderlerini genel olarak çevre esnaf ve halk karşılıyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik anlamda yaşadığı sıkıntılar nedeniyle toplumsal alanda da sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Islahhanelerin masrafları karşılanamayınca yatılı olan kısmı kaldırılmış ve adları değiştirilerek II. Abdülhamit döneminde Sanayi Mektebi haline getirilmiştir. Hem islahhanelerde hem de Sanayi Mekteplerinde sadece Müslüman çocuklar değil gayrimüslim çocuklar da eğitim alarak zanaat öğrenmiştir. Gayrimüslim çocukların olduğu mekteplerde bu çocuklara Müslüman olmayan hocalar da görev yapmıştır. Sivas vilayetinde 19. yüzyılın ortalarında kurulan islahhane de 1902 de Sanayi Mektebine dönüştürülmüştür. Sivas Sanayi Mektebinde özellikle demircilik, halıcılık ve marangozluk atölyelerinde çocuklara zanaat öğretilmiştir. 1902-1961 yılları arasında Sanayi mektebi olarak hizmet veren okul 59 yıldan sonra kapatılmıştır. Sanayi mektebinin binası kadın cezaevine dönüştürülmüş ve 2019 yılına kadar 58 yıl süreyle bu doğrultuda hizmet vermiştir. 2019 yılında alınan bir kararla Sanayi Mektebinin binasının müze haline getirilmesi kararı alınmıştır. Bu karar doğrultusunda bina ve çevresi kapsamlı bir şekilde hazırlanan bir müze planı doğrultusunda dönüştürülmüştür. Günümüzde müze olarak hizmete açılmış olan bina sadece müze olarak hizmet vermemekte bünyesinde yer alan eğitim alanları, restorasyonu ve çevre düzenlemesiyle hoşça vakit geçirilebilecek bir gezi alanıdır. Ayrıca çevresinde yer alan diğer müzelerle birlikte bir konsept içinde bütünlük oluşturmaktadır.

KAYNAKLAR

- Akpınar, D., & Birol, N. (2015). Osmanlı'dan cumhuriyete Sivas Vilâyeti'nde dokuma sektörü ve gelişim. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16(2), 20145-238.
- Arslanyürek, Y. (2015). Osmanlı Devleti'nde islahhaneler (sanayi mektepleri). *Asia Minor Studies*, 6, 1-21.
- Atalay, B. (1999). Osmanlı sanayileşmesi hakkında düşünceler. *Yeni Türkiye Dergisi*, 14.
- Birol, N. (2004). XIX. yüzyıl sonlarında Sivas vilayeti'nde müslüman eğitim-öğretim kurumları ve faaliyetleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 24, 209-32.
- Bulut, M. (2006). *Sivas'taki geç dönem Osmanlı kamu yapıları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Doğruyol, A. (2011). *Osmanlıdan cumhuriyete sanayileşme çabaları*. İstanbul: Akis Yayınları.
- Duman, T. (2002). Mesleki ve teknik eğitimin gelişimi. (Ed. H. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca). *Türkler Ansiklopedisi* içinde. 15, 61-71.
- Ergin, O. N. (1977). *Türkiye maarif tarihi*. İstanbul: Eser Neşriyat.
- Günay, Z. (2016). *Osmanlı Devleti'nde Tanzimattan Cumhuriyet'e beşeri sermayenin islahı, İstanbul sanayi mektebi örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

- Karal, E. Z. (2011). *Osmanlı tarihi, Islahat fermanı devri. VII*, TTK, Ankara.
- Karataşer, B. (2017). Konya Hamidiye sanayi mektebi. *Kırklareli Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(1), 127-145.
- Kılıç, D. (2019). *II. Abdülhamit devri eğitim islahatlarının Sivas'a yansması (1876-1909)* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Koç, B. (2007). Osmanlı islahanelerinin işlevlerine ilişkin bazı görüşler. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 36-50.
- Koçer, H. A. (1991). *Türkiye'de modern eğitimin doğuşu ve gelişimi*. İstanbul, MEB Basımevi.
- Kurt, B. (2013). Modernleşen sanayiye ayak uydurmak: Osmanlı Irak'ında kurulan sanayi mektepleri. *History Studies International Journal of History*, 5(3), 151-173.
- Martal, A. (1992). *19. yüzyılın ikinci yarısında İzmir ve çevresinde sanayi ve ticaret* (Yayınlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Orhun, H. (Ed.). (1969). *Meşhur valiler* (Vol. 1). Ankara: İçişleri Bakanlığı.
- Ortaylı, İ. (1978). Osmanlı İmparatorluğu'nda sanayileşme anlayışına bir örnek: Islah-ı sanayi komisyonu olayı. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 123-136.
- Önsoy, R. (1988). *Tanzimat dönemi Osmanlı sanayii ve sanayileşme politikası*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Öztürk, C. (1999). *Islahhane*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 19, 190-191.
- Seyitdanlioğlu, M. (2009). Tanzimat dönemi Osmanlı sanayii (1839-1876). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28(46), 53-69.
- Şişman, A. (2008). Osmanlı Devleti'nde batılı anlamda mesleki ve teknik eğitimin doğuşu. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 27-43.
- Unat, F. R. (1964). *Türk eğitim sisteminin gelişmesine tarihi bir bakış*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Yıldırım, M. A. (2010). *Tanzimat döneminde meslek okulları* (Yayınlanmamış doktora tezi) Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Yıldırım, M. A. (2012). II. Meşrutiyet Devrinde vilayet sanayi mekteplerini yeniden yapılandırma girişimleri: *Vilâyât Sanayi Mektepleri Tertibatı*. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 31(52), 135-170.
- Yıldırım, M. (2013). Osmanlı vilayetlerinde mesleki-teknik eğitimin gelişmesine bakışlar: Bursa sanayi mektebi. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 10(37), 71-90.
- Yıldırım, M. A. (2014). *Abdülhamid devrinde mesleki-teknik eğitimin gelişimi: vilayet sanayi mektepleri*. Sultan II. Abdülhamid Sempozyumu, 20-21 Şubat 2014, Selanik, Sosyo- Ekonomik Hayat- Eğitim Bildiriler, (Cilt 2, ss. 2018-234). Ankara: TTK Yayınları.
- Yücel, E. S. (2007). *Sâlnâme-i vilâyet-i Sivas H. 1325 (Sivas vilayet yıllığı 1907)*. Sivas: Buruciye Yayınları.
- Yücel-Mutlu, N. (2007). *Sivas i'dâdisi/Sivas lisesi*. Ankara: Türkiye Kitabevi.

Elektronik Kaynaklar

Resim 1. <https://www.derintarih.com/oteki-tarih/abdulhamidin-egitim-hamlesi-sanayi-sanat-mektepleri/> adresinden alınmıştır.

Resim 2. <https://bilgihanem.com/mithat-pasa-kimdir/> adresinden alınmıştır.

- Resim 3. <http://www.sivas.li/2020/06/sivas-mek-teb-i-rustiye-i-askerisi-yl.html> adresinden alınmıştır.
- Resim 4. <http://www.sivas.li/2020/06/sivas-mek-teb-i-rustiye-i-askerisi-yl.html> adresinden alınmıştır.
- Resim 6. <https://www.sivas.li/2016/04/sivas-hamidiye-sanayi-mek-tebi-kundurac.html> ?m=1 adresinden alınmıştır.
- Resim 8. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/102327> adresinden alınmıştır.
- Resim 9. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/102327> adresinden alınmıştır.
- Resim 10. <https://www.haberturk.com/sivas-haberleri/67807756-cezaevi-yapilmisti-muze-oluyorsivasta-ikinci-abdulhamite-atfen-1902-yilinda-sivasta-insa> adresinden alınmıştır.
- Resim 11. <https://visitsivas.com/muzeler/sanayi-mek-tebi-muzesi> adresinden alınmıştır.
- Resim 12. <https://visitsivas.com/muzeler/sanayi-mek-tebi-muzesi> adresinden alınmıştır.
- Resim 13. <https://visitsivas.com/muzeler/sanayi-mek-tebi-muzesi> adresinden alınmıştır.
- Resim 14. <https://visitsivas.com/muzeler/sanayi-mek-tebi-muzesi> adresinden alınmıştır.
- Resim 15. <https://visitsivas.com/muzeler/sanayi-mek-tebi-muzesi> adresinden alınmıştır.